

ІННОВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСІННИЦЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

INNOVATIVE COMPONENT OF ECONOMIC POTENTIAL OF SEED ENTERPRISES: THEORETICAL ASPECT

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних засад визначення інноваційного складника економічного потенціалу насінницьких підприємств. Проаналізовано дефінітивні витoki та еволюцію наукових поглядів на потенціал підприємства. Здійснено критичний огляд визначення категорій «потенціал» та «економічний потенціал» у працях учених-економістів та енциклопедичних джерелах. Охарактеризовано особливості дефініції економічного потенціалу з погляду врахування специфіки діяльності насінницьких підприємств. Обґрунтовано концептуальне бачення інноваційного складника дефініції економічного потенціалу насінницьких підприємств. Доведено, що серед дефінітивних витоків економічного потенціалу насінницьких підприємств великого значення набуває включення інноваційного складника, який виражено через здатності та можливості суб'єктів сприяти трансферу інновацій у насінництві, зокрема зразків сортів та гібридів рослин, здатних збільшувати врожайність, надавати сільськогосподарську продукцію, підвищувати ефективність діяльності насінницьких підприємств та задовольняти запити продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: економічний потенціал, насінницькі підприємства, інновації, трансфер інновацій, потенціал підприємства, можливості підприємства, сорти та гібриди рослин.

Стаття посвячена обґрунтуванню теоретичних основ визначення інноваційного

складника економічного потенціалу насінницьких підприємств. Проаналізовані дефінітивні витoki та еволюція наукових поглядів на потенціал підприємства. Проведен критичний огляд визначення категорій «потенціал» та «економічний потенціал» у працях учених-економістів та енциклопедичних джерелах. Охарактеризовано особливості визначення економічного потенціалу з точки зору специфіки діяльності насінницьких підприємств. Обґрунтовано концептуальне бачення інноваційного складника дефініції економічного потенціалу насінницьких підприємств. Доведено, що серед дефінітивних витоків економічного потенціалу насінницьких підприємств великого значення має включення в нього інноваційного складника, вираженого через здатності та можливості суб'єктів сприяти трансферу інновацій у насінництві, зокрема зразків сортів та гібридів рослин, здатних збільшувати врожайність, надавати сільськогосподарську продукцію, підвищувати ефективність діяльності насінницьких підприємств та задовольняти запити продовольчої безпеки держави.

Ключевые слова: экономический потенциал, семеноводческие предприятия, инновации, трансфер инноваций, потенциал предприятия, возможности предприятия, сорта и гибриды растений.

УДК 338.005: 633.1:631.53.01

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.72-23>

Орлов В.В.

к.е.н., докторант кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Державний біотехнологічний університет

Orlov Vitalii

State Biotechnological University

Global trends once again testify to the crucial role of food security of countries, which is formed by industries and subsectors of the agro-industrial complex. A special and strategically important component of the agro-industrial complex is the seed industry, which has an important mission in forming the seed fund of high-yielding varieties and hybrids of crops, transfer of innovations and introduction of advanced achievements of agricultural selection and genetics in production. The potential of agro-industrial enterprises and, as a result, food and economic security of Ukraine directly depend on the formation and growth of economic potential of seed enterprises. The aim of the research is to substantiate the theoretical foundations of determining the innovative component of the economic potential of seed enterprises. The definite origins and evolution of scientific views on the potential of the enterprise are analyzed. A critical review of the definition of the categories "potential" and "economic potential" in the scientific works of economists and encyclopedic sources is given. The peculiarities of the definition of economic potential in terms of taking into account the specifics of seed enterprises are described. It is proved that among the definitive sources of economic potential of seed enterprises the inclusion of an innovative component is important, which is expressed through the ability and capacity of entities to facilitate the transfer of innovative plant varieties and hybrids that can increase yields, provide agricultural products, increase efficiency food security of the country. The scientific novelty of the research is to deepen the substantive content of the category "economic potential of the enterprise" through the inclusion of opportunities in the transfer of innovation, which meets the demands of the environment of seed enterprises in a changing environment and forms the basis for effective management. The theoretical and practical significance of the research is that the proposed approaches will form the methodological foundations of adaptive and innovative modeling of the economic potential of seed enterprises in a changing competitive environment.

Key words: economic potential, seed enterprises, innovations, transfer of innovations, enterprise potential, enterprise opportunities, plant varieties and hybrids.

Постановка проблеми. Унаслідок глобальних трансформацій, зумовлених світовою пандемією COVID-19, особливо гостро постала проблема охорони здоров'я та забезпечення населення якісними продуктами харчування. Глобальні тренди в черговий раз свідчать про вирішальну роль продовольчої безпеки держав, яку формують галузі та підгалузі АПК.

Окрім забезпечення населення продовольством, галузь АПК України має значний потенціал

економічного зростання та зміцнення експортного потенціалу держави. Особливою складовою частиною АПК є галузь насінництва, на яку покладено важливу місію у формуванні насінневого фонду високоврожайних сортів та гібридів сільськогосподарських культур, трансферу інновацій та запровадження передових досягнень сільськогосподарської генетики та селекції у виробництво.

Від формування та зростання економічного потенціалу насінницьких підприємств прямо

залежать потенціал АПК і, як наслідок, продовольча та економічна безпека України. У зв'язку із цим постає актуальне питання для економічної науки та практики щодо встановлення сутності, ідентифікації складників та розроблення засад зміцнення економічного потенціалу насінницьких підприємств у контексті їхнього інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика дефініції економічного потенціалу та методології управління ним – предмет наукових дискусій багатьох учених, серед яких – В. Андрійчук, Н. Краснокутська,

Є. Лапін, І. Отенко, В. Россоха та ін. Процеси інноваційної діяльності та її вплив на економічний розвиток є об'єктом наукових досліджень таких учених, як Дж. Бессант, Дж. Гоуелз, Т. Дудар, М. Крамер, Л. Курило, О. Мазуренко, М. Портер, Г. Раш, П. Саблук, Н. Столярчук, Т. Щедрина, О. Шпикуляк та ін.

Наукові праці дослідників є потужною теоретичною і практичною базою формування засад розвитку економічного потенціалу підприємств, регіонів, галузей, держави та їхньої інноваційної спрямованості. Проте розгляд сутності економічного потенціалу саме насінницьких підприємств через призму їхньої інноваційної діяльності зумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета дослідження – обґрунтування теоретичних засад визначення інноваційного складника економічного потенціалу насінницьких підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Важливість науково-практичної проблеми розвитку економічного потенціалу зумовлена відсутністю єдиних концептуальних підходів, що враховують складність його економічної природи та особливостей з огляду на реалії сьогодення.

Сучасні наукові джерела свідчать про наявність численних підходів до розуміння сутності та ролі потенціалу підприємства як окремої економічної категорії, унаслідок чого постає певна умовність у її співвідношенні з іншими категоріями економічної науки. Слово «потенціал» походить від лат. *potential* і означає можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані у процесі будь-яких видів діяльності.

Теорія економічного потенціалу почала активно розвиватися у середині ХХ ст., і під ним розуміли передусім набір ресурсів підприємств. Згідно з визначенням Великої радянської енциклопедії, економічний потенціал визначається кількістю трудових ресурсів та якістю їхньої професійної підготовки, обсягом виробничих потужностей у промисловості та сільському господарстві, довжиною транспортних магістралей і наявністю транспортних засобів, розвитком невиробничої сфери, досягненнями науки і техніки, ресурсами корисних

копалин і залежить від багатства країни [1]. Словник Макміллана визначає потенціал як можливість розвивати чи досягти чогось у майбутньому [2]. Згідно з визначенням Енциклопедії сучасної України, економічний потенціал – здатність економіки країни загалом, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, сприяти розвитку виробництва та споживання. Складниками економічного потенціалу країни є її природно-ресурсний, виробничий, трудовий, науково-технічний та експортний потенціали [3].

Проаналізований еволюційний шлях розуміння потенціалу підприємства свідчить про плавний перехід від ресурсної орієнтації підприємницької діяльності та зміцнення їхніх виробничих потужностей до можливостей та здатностей максимальної віддачі цих ресурсів, персоналу та системи менеджменту у процесі життєдіяльності підприємства.

Проблема виокремлення економічного потенціалу як окремої категорії економічної науки назріла у 1980-х роках, оскільки поставали нові проблеми щодо розроблення перспективних планів розвитку галузей, регіонів та окремих су'єктів. Ще в 1983 р. В.Г. Андрійчук наголосив, що «категорії «виробничий потенціал» та «економічний потенціал» не замінюють одна одну, а, навпаки, взаємодоповнюють. Причому їх можна розглядати як похідні аграрного потенціалу підприємств і регіонів» [4, с. 13].

На думку Є.В. Лапіна, під економічним потенціалом підприємства слід розуміти сукупні можливості підприємства визначати, формувати і максимально задовольняти потреби споживачів у товарах та послугах у процесі оптимальної взаємодії з навколишнім середовищем та раціонального використання ресурсів [5]. І.П. Отенко потенціал підприємства визначає як інтеграцію усіх суттєвих можливостей для досягнення цілей на основі системної взаємодії складників внутрішнього середовища підприємства між собою і відповідними елементами внутрішнього середовища [6]. Згідно з дослідженнями В.В. Россохи, потенціал підприємства – це сукупність наявних у економічного суб'єкта ресурсів і можливостей, що можуть бути використані для досягнення поставленої мети [7].

На нашу думку, в умовах Шостого технологічного устрою, у якому перебуває сучасний світ, поруч із максимізацією віддачі наявних ресурсів та збагачення компетентностей і можливостей підприємств особливого значення під час зростання економічного потенціалу набуває його інноваційний складник.

З огляду на багатоукладність категорії «економічний потенціал» та її різноманітні прояви у підприємствах різних галузей, вважаємо за доцільне

встановити її сутність саме в контексті насінницьких підприємств. Однією з відмінних рис галузі насінництва загалом та насінницьких підприємств зокрема є вирішальна роль трансферу інновацій у процесі створення нової цінності.

Галузь насінництва традиційно є наукоємною та інноваційною, що пов'язано з постійним удосконаленням та розробленням високоврожайних зразків сортів рослин, використання яких дає змогу виробляти насіння високих генерацій. Отже, запорукою ефективного розвитку насінницьких підприємств є трансфер інновацій між стейкхолдерами галузі насінництва.

Із розвитком наукових учень у сфері менеджменту, бізнесу та економіки на межі ХХ та ХХІ ст. усе більше науковців із провідних країн світу звертають увагу на вирішальну роль трансферу інновацій і ноу-хау на зростання фірми та зміцнення її конкурентоспроможності. Зокрема, важливість трансферу інноваційних технологій у взаємозв'язаній системі «наука – технології – техніка – виробництво» доводять М. Портер та М. Крамер [8]; вплив трансферу технологій на конкурентоспроможність обґрунтовує Дж. Гоулз [9]; роль консалтингу та посередників у формуванні технологічної політики, а також наслідки передачі технологій для державних механізмів охарактеризували Дж. Бессант та Г. Раш [10]. Згадані вчені єдині у своїх висновках щодо вирішального впливу інновацій, трансферу технологій, ноу-хау та нових знань на економічне зростання компаній та нову якість організаційної культури бізнесу.

На думку О.В. Мазуренко та Н.М. Столярчук, «функціонування вітчизняної економіки на принципах інноваційної моделі розвитку виступає об'єктивною необхідністю і вимагає ефективних заходів, спрямованих на збереження науково-технологічного потенціалу, забезпечення ефективного його використання з метою подолання кризових явищ у соціально-економічному розвитку, обґрунтування доцільності наукових і технологічних результатів та їх адаптації до суспільних потреб країни»

[11, с. 37]. На особливому зростанні значення трансферу інновацій також наголошує Т.І. Щедрина, оскільки він посилюється у зв'язку з прискоренням розвитку технологій, скороченням життєвого циклу продукції, постійним зростанням конкуренції на внутрішніх і світових ринках [12].

Сьогодні однією з найбільш пріоритетних галузей для впровадження інновацій є агропромисловий комплекс, який, на жаль, через низку деструктивних чинників, за оцінками науковців, має низьку частку інновацій та недостатню кількість агротехнологій і технологій переробки продукції, обмежене використання аграрними підприємствами власних інноваційних розробок, низький рівень інформаційного забезпечення тощо [13].

Як зазначає Т. Дудар, «інноваційна діяльність в аграрному секторі є різновидом підприємницької діяльності, тому в інноваціях мають бути зацікавлені насамперед сільськогосподарські товаровиробники. Інноваційна пасивність керівників і спеціалістів агропідприємств пов'язана значною мірою з украї незадовільними фінансовими можливостями, а також нездатністю значної частини управлінських кадрів адаптуватися до ринкових умов господарювання» [14, с. 67].

У галузі насінництва основною формою прояву трансферу інновацій є перехід права інтелектуальної власності на сорти рослин між учасниками галузі – оригінаторами сортів, дослідними господарствами (дослідними станціями) України, суб'єктами – продавцями сортів іноземної селекції та зацікавленими особами – покупцями насіння. Юридичні засади переходу такого права закріплено Законом України «Про охорону прав на сорти рослин», згідно з яким на сорт як окрему групу рослин у рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) існує право інтелектуальної власності, суб'єктами якого є: автор (автори) сорту рослин; інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин за договором чи законом [15].

Таким чином, окрім технологічно-правової компоненти трансферу інновацій у галузі насінництва через реалізацію прав на користування сортом рослин патентовласниками, що юридично засвідчили своє право на використання інтелектуальної власності на сорт, особливе значення має економічна компонента такого трансферу (рис. 1).

Вона полягає у суттєвому впливі можливостей до трансферу інновацій зміцнювати та розвивати економічний потенціал насінницьких підприємств у мінливому конкурентному середовищі, особливо в умовах так званої «експансії» на ринку сортів сільськогосподарських культур зразків іноземної селекції.

Як влучно підкреслила Н. Краснокутська, під час визначення сутності економічного потенціалу підприємства його сутнісну тріаду «ресурси – здатності – компетенції» слід розглядати у зв'язку з його можливостями [16]. Саме тому під час концептуального розуміння економічного потенціалу, на нашу думку, слід розглядати саме можливості до трансферу інновацій, а не просто окремі інноваційні продукти, технології чи рішення.

Отже, оскільки галузь насінництва – це єдина галузь, що продукує специфічний інноваційний продукт – рід, сорт чи гібрид рослин, і такий продукт як специфічний біологічний об'єкт не може бути замінений жодним засобом виробництва, саме інновації є запорукою розвитку як економічного потенціалу, так і зміцнення конкурентоспроможності насінницьких підприємств.

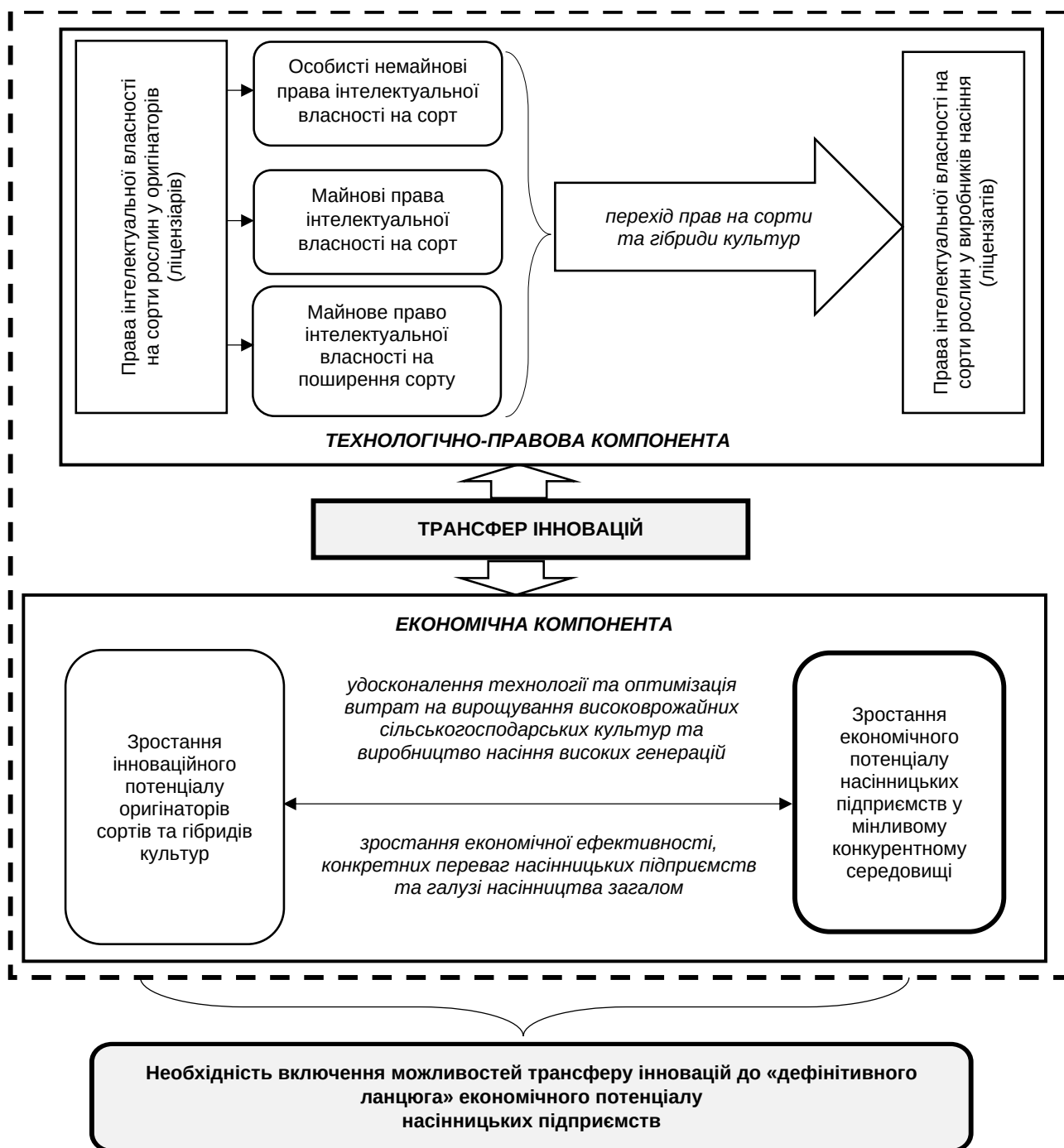

Рис. 1. Концептуальне бачення інноваційного складника дефініції економічного потенціалу насінницьких підприємств

Джерело: авторська розробка

Висновки з проведеного дослідження.

Поступальний розвиток галузі насінництва, яка є стратегічно важливою для національної економіки України, прямо залежить від максимальної віддачі економічного потенціалу виробників насіння високих генерацій. Проведене дослідження теоретичних витоків та поглядів наукової спільноти дає змогу розглядати категорію «економічний потенціал» як синергію ресурсного потенціалу, інноваційних можливостей та потенційної здат-

ності підприємств зміцнювати свої конкурентні позиції та збільшувати показники ефективності господарювання.

Установлено, що серед дефінітивних витоків економічного потенціалу насінницьких підприємств у силу їхньої специфіки великого значення набуває включення інноваційного складника, який виражено через здатності та можливості суб'єктів сприяти трансферу інноваційних зразків сортів та гібридів рослин, здатних надавати

сільськогосподарську продукцію, збільшувати ефективність діяльності підприємств та задовольняти запити продовольчої безпеки держави. Уважаємо, що саме через синергію трансферу інновацій, наявних ресурсів, здатностей та можливостей у поєднанні з ефективним менеджментом можливе зростання економічного потенціалу насінницьких підприємств у мінливому конкурентному середовищі.

Перспективою подальших досліджень є обґрунтування теоретико-методологічних засад адаптаційно-інноваційного моделювання розвитку економічного потенціалу насінницьких підприємств у мінливому конкурентному середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Экономический потенциал. Большая советская энциклопедия. Т. 29. Москва : Советская энциклопедия, 1978. С. 627–628.
2. Potential. Macmillan English Dictionary. URL: https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/potential_2 (дата звернення: 23.11.2021).
3. Економічний потенціал / уклад. С.І. Киреєв. Енциклопедія сучасної України. Київ, 2009. Т. 9. С. 94.
4. Андрийчук В.Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве. Москва : Экономика, 1983. 208 с.
5. Отенко И.П. Методологические основы управления потенциалом предприятия. Харьков : ХНЭУ, 2004. 216 с.
6. Лалин Е.В. Экономический потенциал предприятия : монография. Сумы : Университетская книга, 2002. 310 с.
7. Россоха В.В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. Київ : Інститут аграрної економіки, 2009. 94 с.
8. Porter M.E., Kramer M.R. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review*. December 2006. P. 78–92.
9. Howells J. Tacit knowledge, innovation and technology transfer. *Technology Analysis & Strategic Management*. 1996. Vol. 8. № 2. P. 91–106. URL: <https://doi.org/10.1080/09537329608524237>.
10. Bessant J., Rush H. Building bridges for innovation – the role of consultants in technology-transfer. *Research Policy*. 1995. Vol. 24. № 1. P. 97–114. DOI: [https://doi.org/10.1016/0048-7333\(93\)00751-E](https://doi.org/10.1016/0048-7333(93)00751-E).
11. Мазуренко О.В., Столярчук Н.М. Інноваційне забезпечення аграрного сектору економіки: аналіз стану. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 37–45.
12. Щедрина Т.І. Трансфер інновацій як реалізація знань: аналіз для України. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 4. С. 82–91.
13. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2010. 706 с.
14. Дудар Т. Розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Вісник Терно-*

пільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 60–69.

15. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України № 3116-XII від 21.04.1993, зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text> (дата звернення: 15.12.2021).

16. Краснокутська Н.С. Потенціал торговельного підприємства: теорія та методологія дослідження : монографія. Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2010. 247 с.

REFERENCES:

1. Bolshaya Sovetskaya entsiklopediya (1978) *Ekonomicheskij potentsial* [Economic potential], vol. 29. Moskva: Izd. «Sovetskaya entsiklopediya». (in Russian)
2. Macmillan English Dictionary (2009-2022). Potential. Available at: https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/potential_2.
3. Encyklopedija suchasnoji Ukrajinj (2009). *Ekonomichnyj potentsial* [Economic potential], vol. 9. Kyiv: Instytut encyklopedychnykh doslidzhenj NAN Ukrajinj. (in Ukrainian)
4. Andriyuchuk V.G. (1983) *Effektivnost ispolzovaniya proizvodstvennogo potentsiala v selskom hozyaystve* [Efficiency of the use of production potential in agriculture]. Moscow: Ekonomika. (in Russian)
5. Otenko I.P. (2004) *Metodologicheskie osnovy upravleniya potentsialom predpriyatiya* [Methodological foundations of enterprise potential management]. Harkov: Izd. HNEU. (in Russian)
6. Lalin E.V. (2002) *Ekonomicheskij potentsial predpriyatiya* [Economic potential of the enterprise]. Sumy: ITD «Universitetskaya kniga». (in Russian)
7. Rossokha V.V. (2009) *Teoretyko-metodychni zasady formuvannja, rozvytku ta ocinjuvannja vyrobnychoho potentsialu siljsjoghospodarsjogho pidpryjemstva* [Theoretical and methodological principles of formation, development and evaluation of the production potential of agricultural enterprises]. Kyiv: NNC «Instytut aghrarnoji ekonomiky». (in Ukrainian)
8. Porter M.E., Kramer M.R. (2006) *Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility*. *Harvard Business Review*, december, pp. 78–92.
9. Howells J. (1996) Tacit knowledge, innovation and technology transfer. *Technology Analysis & Strategic Management*, vol. 8, no. 2, pp. 91–106. DOI: <https://doi.org/10.1080/09537329608524237>.
10. Bessant J., Rush H. (1995) Building bridges for innovation - the role of consultants in technology-transfer. *Research Policy*, vol. 24, no. 1, pp. 97–114. DOI: [https://doi.org/10.1016/0048-7333\(93\)00751-E](https://doi.org/10.1016/0048-7333(93)00751-E).
11. Mazurenko O.V., Stoljarchuk N.M. (2019) *Innovacijne zabezpechennja aghrarnogho sektoru ekonomiky: analiz stanu* [Innovative support of the agricultural sector of the economy: analysis of the situation]. *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 37–45.
12. Shhedrina T.I. (2003) *Transfer innovacij jak realizacija znanj: analiz dlja Ukrajinj* [Transfer of innovations as realization of knowledge: analysis for Ukraine]. *Ekonomika i proghnozuvannja*, no. 4, pp. 82–91.

13. Sabluk P.T., Shpykuljak O.Gh., Kurylo L.I. et. al. (2010) Innovacijna dijalnistj v aghrarnij sferi: instytucionalnyj aspect [Innovative activity in the agricultural sector: institutional aspect]. Kyiv: NNC IAE. (in Ukrainian)

14. Dudar T. (2019) Rozvytok innovacijnoji dijalnosti v aghrarnomu sektori ekonomiky Ukrajiny [Development of innovation in the agricultural sector of Ukraine]. Visnyk Ternopiljskogho nacionaljnogho ekonomichnogho universytetu, no. 1, pp. 60–69.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993). Pro okhoronu prav na sorty Roslyn [On protection of plant variety rights: Law of Ukraine] № 3116-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.

16. Krasnokutsjka N.S. (2010) Potencial torghov-eljnogho pidpryjemstva: teorija ta metodologhija doslidzhennja [The potential of a commercial enterprise: theory and methodology of research]. Kharkiv: Khark. derzh. un-t kharchuvannja ta torghivli. (in Ukrainian)